

PUTEREA EXEMPLULUI - PREOTUL UNIT SI ENORIASII SAI DIN DIECEZA DE FĂGĂRAȘ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

DIE KRAFT DES BEISPIELS – DER UNIERTE PRIESTER UND SEINE GLÄUBIGEN AUS DER FOGARASCHER DIÖZESE IM 18. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

Von den Nachforschungen der letzten zwei Jahrzehnten ausgehend, die von Schlußfolgerungen aus der Richtung der Geschichte des Buches und der Eliten begünstigt sind, hat sich das Bild eines rumänischen unierte Klerus im 18. Jahrhundert gestaltet der verschieden war, in direktem Bezug auf dem Niveau der Lektüre und auf den Koordinaten der Aktivität der Priestern die aus der Perspektive eines elitären Ruralkörpers betrachtet werden, in der Richtung der Verhältnisse Priester-Buch-Schule. Die Autorin der Studie verwertet aus der Perspektive der heutigen Gesichtsschreibung, unveröffentliche innländische und ausländische dokumentarische Quellen und Archivquellen, welche die Verhältnisse zwischen den unierte Priestern und den Gläubigen aus verschiedenen Dörfern der Fogarascher Diözese im 18. Jahrhundert erläutern.

Die Autorin veröffentlicht in der Beilage der Studie Tabellen die aus dem Protokoll der kanonischen Visitation des Bischofs Atanasie Rednic (Frühjahr und Sommer 1768) übernommen sind. Diese sind repräsentativ für die Rede des Bischofs, nicht nur die äußerliche Haltung, der Anzug, Disziplin und Verhalten betreffend, sondern auch was die Rolle der Priester in das Problem des Glaubens betrifft (der Vortrag des Katechismus, die Verwaltung der Sakramenten usw.)

Preocuparea istoriografiei pentru preoția română, stimulată de analizele asupra unirii cu Biserica Romei, a dus la conturarea unei imagini de ansamblu descumpănitoare: sărac, incult și ignorant, asemeni enoriașilor săi prin modul de viață, care nu a înțeles nimic din unirea cu Biserica Romei, urmându-și ierarhii din obediență și interes¹. Cercetările ultimelor decenii, venite dinspre istoria cărții și istoria elitelor, dar nu numai, au nuanțat această imagine a clerului român de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, au reevaluat nivelul de letrizare și dimensiunea spirituală a activității preoților văzuți ca un corp elită rural². S-a insistat ca atare pe raportul preot-carte-școală, preotul fiind surprins în ipostaza de cumpărător, păstrător și cititor de carte, religioasă prin excelență, de învățător, de îndrumător spiritual, capabil să vadă în unirea cu Biserica Romei mai mult decât o șansă de a trăi mai bine³. Fără îndoială însă, preoții s-au diferențiat prin avere, pregătire și statut social, astfel încât generalizările sunt riscante, cu atât mai mult cu cât lacunele documentare nu permit inserieri statistice nici pentru evoluțiile de pe parcursul secolului al XVIII-lea. Circularele episcopale și constituțiile sinodale conduc însă înspre conturarea profilului ideal al preotului dorit de ierarhii Bisericii unite pe parcursul secolului al XVIII-lea, modelat după dispozițiile Conciliului tridentin, cu un statut distinct în cadrul comunității. Sobrietatea ținutei, conferită de haina lungă neagră și potcapiu, comportamentul social adecvat, exprimat prin calm ("nemânioși", "nesfădnici"), ospitalitate ("iubitori de streini"), cumpătare ("înfrânați", "nebețivi", "nu iuți"), corectitudine ("drepti") și modestie ("nu semeți"), comportamentul moral impecabil ("bărbați curați, fără prihană", "nu pohtitori de agonisiri spurcate") aveau să facă din preoți un model pentru enoriași. Preotul se distingea de asemenea prin atribuțiile menite să satisfacă nevoile spirituale ale comunității: oficierea liturghiei duminicile și în zilele de sărbătoare și administrarea sacramentelor, ca și prin rolul de îndrumător spiritual împlinit prin cateheză și organizarea școlilor satești. Discursul episcopal care a definit aceste atribute ale preotului a fost conceput și difuzat treptat, exigențele vizând într-o primă fază aspecte de ținută exterioară, disciplină și comportament, pentru ca abia din deceniul cinci să se

¹ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, passim; Dumitru Furtună, *Preoția românească în secolul al XVIII-lea. Starea ei culturală și materială*, Vălenii de Munte, 1915.

² Iacob Mârza, *Școală și națiune. Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale*, Cluj-Napoca, 1987; Doru Radosav, *Carte și societate în Nord-Vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Oradea, 1995; Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 2000.

³ Keith Hitchins, *Clerul român din Transilvania înainte de Unirea cu Roma*, în *300 de ani de la Unirea Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei*, Cluj-Napoca, 2000, p. 51-67.

accentueze rolul preotului de inițiator al credincioșilor în chestiuni de credință prin predarea catehismului.

Grija episcopiei de a avea sub jurisdicție preoți respectați de enoriași s-a reflectat în măsurile împotriva beției, bătaii și injuriilor. Dacă preotul ce bea în cârciumă alături de consăteni se îmbăta și uneori se lua la bătaie nu era o excepție în lumea catolică din secolul XVI, treptat, către mijlocul secolului al XVII-lea, situația a început să se schimbe, ilustrând succesul măsurilor reformatoare, adesea reactive, adoptate ca un răspuns la critica protestantă⁴. Deși sursele nu permit estimări cantitative, cert este că și în dieceza unită transilvană discursul episcopal a vizat înlăturarea acestui viciu. În sinoadele generale din 1700 și 1725 s-au stabilit amenzi pentru preoții care frecventau cârciumile și se îmbătau⁵ pentru ca, patru decenii mai târziu, episcopul Atanasie Rednic să reamintească preoților din protopopiatele Năsăud și Nireșul Săsesc, vizitate în 1767-1768, interdicția de a se îmbăta⁶. Documentele scot arareori la iveală preoți pedepsiți pentru acest viciu, ceea ce ne face să presupunem că nu a existat consecvență și determinare în pedepsirea lor.

Ținuta exterioară venea la rândul ei să exprime poziția distinctă a preotului în comunitate. Recomandările cu privire la portul hainei preoțești au fost repetate succesiv în primele trei sferturi de veac, dovadă deficiențele în receptare datorate neglijenței sau sărăciei preoților. Astfel, decizia sinodului din 1700, extrem de severă de altfel și probabil de aceea neaplicată, ca preoții care nu poartă haină lungă, pleșă sau potcapiu să fie înlăturați din funcție, a fost reluată în 1725, când s-a explicat rațiunea unei atari obligații, subliniindu-se rolul distinctiv al îmbrăcămintii preoțești ("*cu carele să să cunoască de alți oameni mireni să să deschilenească*")⁷. Problema a revenit în discuția sinodului din 1732 și a celui din 1742, care a adoptat un ton ultimativ, acordând un termen de trei luni în care preoții erau obligați să-și facă potcap și "*haine lungi, batâr și din materie mai proastă sau de pănură dacă nu va ave putere de postav*"⁸. Sărăcia sau/și indiferența preoților au făcut ca generalizarea portului hainei preoțești să rămână un deziderat și trei decenii mai târziu, Grigorie Maior încercând la rândul ei să-l împlinească. În ideea că haina îi reprezintă pe preoți, dispunea în 2 ianuarie 1775, sub pedeapsa sinodului general, ca toți preoții să-și facă în acel an "*veșminte lungi de postav după puțință, prin care să deschilinesc de mireni și să văd departe a fi slujitori bisericești și așa se vor cinsti de toți, cinste dându-și și ei*"⁹. Câteva luni mai târziu, în 23 mai 1775, dispoziția a fost din nou inserată într-o circulară adresată protopopilor de vicarul general Filotei Laszlo și reluată în circulara din 31 martie 1776, care specifica, pentru a-i constrânge pe preoți, că dacă se vor prezenta la episcopie "*într-alt chip, nu să vor asculta*"¹⁰.

Trecând de la formele exterioare de exprimare a sobrietății morale înspre cele de fond, spre mijlocul secolului al XVIII-lea, episcopul Petru Pavel Aaron a declanșat o adevărată ofensivă împotriva bigamiei, încercând să impună respectarea prevederii din Pravilă prin care se interzicea a doua sau a treia căsătorie a preoților, sub pedeapsa anulării dreptului de a oficia serviciul divin. În pofida interdicției, bigamia a continuat să reprezinte o realitate în Biserica greco-catolică, tolerată de episcopii de până la Petru Pavel Aaron, probabil pentru că nu a atins proporții îngrijorătoare. Conform conscripției din 1733, au recurs la o nouă căsătorie 10,3% din preoți, uniți și ortodocși deopotrivă (respectiv 285 din totalul de 2743). Dacă distingem între preoții uniți și cei ortodocși, rezultă că ponderea bigamiei a fost mai mare în rândul celor din urmă: preoții ortodocși bigami au reprezentat

⁴ Vezi analiza pe cazul episcopiei din Speyer. Un studiu prosopografic pe un eșantion de 303 preoți care au activat între 1560-1621 demonstrează că preoții parohi de la 1620 au fost diferiți de predecesorii lor de la 1560: erau celibi, evitau să bea în exces în public și nu se amestecau în certurile dintre săteni. Marc Forster, *The Counter Reformation in the Villages. Religion and Reform in the Bishopric of Speyer*, Cornell University Press, 1992, p. 87 sq. Aceeași evoluție se constată și în spațiul francez: dacă, de exemplu, în dieceza de Tréguier beția era obișnuită printre preoți la sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea, în secolul al XVIII-lea era rar întâlnită. John McManners, *Church and Society in Eighteenth Century France*, I. *The Clerical Establishment and its Social Ramifications*, Oxford, 1998, p. 364-367.

⁵ Ioan Micu-Moldovanu, *Acte sinodale ale bisericei române de Alb'a Iulia și Fagarasiu*, Blasiu, 1869, II, punctul 8 al sinodului din 1700, p. 120, punctul cinci al sinodului din 1725, p. 110-111.

⁶ În sinodul din 19 decembrie 1767 ținut în Năsăud se solicita: "*Treji și cu pildă bună să se poarte înaintea tuturor ca să ieie pildă bună toți de la ei, [...] pentru aceea nimenea la crâsmă să nu se găsească, cum opresc sfintele canoane*". Zenovie Păclișanu, *Vechi vizitații canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, în *Cultura Creștină*, nr. 2, 1936, p. 92-93.

⁷ I. Micu Moldovanu, *Acte sinodale*, II, p. 111.

⁸ *Ibidem*, I, p. 149.

⁹ Biblioteca Academiei. Filiala Cluj-Napoca (BA-FCN), Ms. lat. 384, f. 44^r.

¹⁰ *Ibidem*, f. 48^r.

19%, iar cei uniți doar 8,3%. În ceea ce privește distribuția geografică, bigamia a fost sensibil mai răspândită, posibil datorită influenței calvine, în protopopiatele Țichindeal și Hunedoara, unde protopopii înșiși erau bigami, ca și în Grădiște¹¹. Numărul preoților bigami s-a diminuat însă considerabil, astfel încât în 1750 au fost menționați doar 29 astfel de preoți în trei arhidiaconate: Dobra, Hațeg și Hunedoara¹². Ofensiva declanșată de Petru Pavel Aaron încă din primii ani ai episcopatului, când a condiționat menținerea în funcție a preoților "primeniți" sau bigami de abandonarea soțiilor, a vizat tocmai aceste părți. Acțiunile sale și-au găsit justificare atât în dreptul canonic oriental cât și în dispozițiile scaunului papal, care în decembrie 1730 își precizase poziția, susținând că preoții bigami pot fi socotiți membri ai clerului numai dacă renunță la cea de-a doua căsătorie¹³. Dacă Inochentie Micu Klein, interesat cu precădere în lărgirea corpului clerical privilegiat, s-a dovedit mai îngăduitor față de aceștia, Aaron, el însuși fiu de preot bigam¹⁴, a fost hotărât să respecte întocmai prevederile canoanelor. Invocând pasaje din Noul Testament, din Evangheliile după Marcu și Matei, ca și atitudinea predecesorilor lui Aaron care i-au "îngăduit", preoții bigami din Hunedoara au cerut episcopului în 1753 să respecte tradiția și să-i accepte ca atare¹⁵. Răspunsul a fost ferm atât la scrisoarea preoților sinodului Hunedoarei, pe care i-a îndemnat "*să caute a plini Pravila și ce poruncesc sfintele canoane*", cât și la cea trimisă de protopop pe care l-a sfătuit ca, în loc să "*formăluiască înștanții*", să-și îndemne preoții la ascultare¹⁶. Intenția de a pune astfel capăt unui obicei acceptat de predecesorii săi a fost evidentă atunci când sublinia, în replică la afirmațiile preoților: "[...] *nici trebuie să ne uităm ce s-a făcut în vremile altora, ci ce trebuie să să facă!*"¹⁷. Este afirmarea unei noi direcții în politica ecleziastică a diecezei, îndreptată spre observarea îndeaproape a disciplinei bisericești și respectarea canoanelor în scopul corectării comportamentului deviant. În anul în care refuzase cererile hunedorenilor, a acceptat reprimirea a doi preoți înlăturați pentru bigamie, care au consimțit să-și părăsească soțiile. Considerând benefic exemplul acestora ("*și altora vor fi pilde*"), a dispus repunerea lor în beneficiile ecleziastice "*după ce să vor depărta muerile*"¹⁸. Pe lângă înlăturarea situațiilor deja existente, episcopia a încercat prevenirea altora noi, astfel că în instrucția pentru *examenul clericilor* una din întrebări viza tocmai disponibilitatea preotului de a nu se recăsători după moartea soției¹⁹.

Detășându-se de atitudinea predecesorilor săi, Petru Pavel Aaron a făcut o figură distinctă și între ceilalți episcopi greco-catolici din zonă, care au acceptat și chiar au sprijinit preoții bigami, intervenind pe lângă Sfântul Scaun pentru a obține dispense. Episcopii de Lvov, Peremysl și Muncaci au solicitat în secolul al XVIII-lea Sfântului Scaun dispense de bigamie, invocând nevoia de preoți parohi sau pericolul trecerii la ortodoxie²⁰. În dieceza transilvană probabil că tocmai surplusul de

¹¹ În protopopiatul Țichindeal existau în 1733 6 preoți bigami din 22, reprezentând 27%, în Grădiște 14 preoți bigami, reprezentând aproximativ 21% și în Hunedoara 17 preoți bigami reprezentând 13% din totalul preoților. Nicolae Togan, *România din Transilvania la 1733. Conscriptia Episcopului Ioan In. Klein de Sadu*, Sibiu, 1898, passim.

¹² În Dobra au fost înregistrați în 1750 5 preoți bigami și 3 trigami, în Hațeg 9, iar în Hunedoara 12. Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică. Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, I, București, 1986, p. 273-274, 304-307.

¹³ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba (AN-DJA), *Cabinetul mitropolitului*, scrisoarea din 13 decembrie 1730. Dispoziția scaunului papal se referea la 20 de preoți căsătoriți a doua oară.

¹⁴ Vezi declarațiile lui Grigorie Maior și Silvestru Caliani, martori în procesul de numire. Cel dintâi mărturisise că a auzit că s-a născut din a doua soție a tatălui său, preot, însă nu e de mirare pentru că astfel de cazuri în care "*presbyteri ritus graeci*" recurge la o a doua căsătorie "*persapae accedunt*". Archivio Segreto Vaticano, *Processus Consistoriales*, 141, f. 277 v.

¹⁵ BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 28^r.

¹⁶ *Ibidem*, f. 66^r-67^v.

¹⁷ *Ibidem*, f. 28^r.

¹⁸ *Ibidem*, f. 68^r.

¹⁹ "*De cumva-i gata din bună vreaie sa de i-ar muri preotesa a rămâne neînsurat mai mult, precum poruncesc Dumneedeescile canoane*". Augustin Bunea, *Episcopii Petru Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaș, 1902, p. 458.

²⁰ Scaunul papal a făcut distincție între bigamia de dinainte și de după consacrare. Dacă pentru prima situație practica era de a concede, la cerere, dispense pentru un anumit număr de cazuri (în secolul al XVIII-lea mitropolii au primit dispense pentru maximum 25 de cazuri, iar episcopii pentru 20), nu s-au acordat dispense pentru recăsătorirea de după consacrare. Răspunsul Romei la o astfel de cerere înaintată de mitropolitul Bisericii rutene, Raphael Korsak, în 1637, și anume că preoții recăsătoriți pot rămâne în funcție dacă își înlătură soțiile și anulează cea de-a doua căsătorie, a fost identic cu cel primit de Inochentie Micu Klein un veac mai târziu. Cu toate acestea, în secolul al XVIII-lea mitropolii au continuat să solicite astfel de dispense și au acceptat preoții bigami conform uzajului din Biserica ruteană, care considera a doua

preoți a stimulat această intransigență față de bigamie, un posibil criteriu de reducere a numărului de preoți, solicitată în repetate rânduri de Curtea de la Viena. Tentația preoților de a se recăsători a fost amendată din deceniul șapte și de oficialii militari, ofițeri ai regimentelor de graniță care s-au implicat în disciplinarea clerului. Astfel, preotul bigam Simion din Porumbacul de Sus a fost silit de locotenentul locului să-și taie barba și să părăsească parohia. Episcopul Atanasie Rednic pare să fi fost mai iertător, cel puțin cu preoții care s-au căit pentru fapta lor, cum a fost Șandru din Scorei, care s-a căsătorit într-un moment de euforie, regretând apoi. Protopopul Vasile Barany, sub a cărui jurisdicție s-a aflat, relatează episodul în iulie 1767, cerând sfatul episcopului:

*"Popa Șandru, cinstitul vecinul meu de la Scorei, fiind în cinste n-au preceput, s-au alăturat cu dobitoacele și s-au asemănat lor. De curând Măria Ta s-au însurat, au luat o văduvă din numitul sat. Acuma după păcat s-au deșteptat și plânge cu amar. Ce popă l-au cununat nu știu, n-am cercat, vrând mai întâi de la Măria Ta a ave poruncă despre dânsul ce voi face mai deplin. L-am oprit adevărat de pre toată slujba besericii ..."*²¹

Având în vedere că în 1769 apare ca jurat al sinodului, se pare că episcopul l-a iertat. De altfel, cu ocazia sinodului, protopopul declara că cei doi preoți din Scorei sunt "*virii sacerdotes, legitimi uniti et fungentes*"²². Iertarea episcopală menită să-i îndrepteze pe preoți s-a dovedit în unele cazuri de prisos: preotul Vasilie din Voila, judecat de sinodul protopopiatului Făgăraș "*să-și leapede bărbia și să cate la mila arhieriească*", a refuzat, dispus să renunțe la preoție: "*și n-o vrut și o ține cu puteare zicând că el e nemiș, el nu mai slujește nimica popește*"²³. Alegând să trăiască în continuare cu soția sa ilegitimă, dădea contribuție și altfel era bun unit: "*[...] nec Praesbiter fungens hic in Pago habeatur, praeter quam unicum bigamum, qui et modo suam illegitimam uxorem tenet, et cum com(m)unitate Pago contribuit, alias est bonus unitus*"²⁴. Aceste exemple, relevante și pentru importanța implicării protopopilor în depistarea și pedepsirea preoților bigami, vin să arate că în a doua jumătate a secolului a XVIII-lea s-a reușit soluționarea acestei probleme, că perioada în care activau chiar protopopi bigami trecuse.

Dacă puterea modelului a fost definitivă pentru prestigiul preotului în comunitate, îndatoririle spirituale, reglementate, de asemenea, în sinoadele generale, nu au fost mai puțin importante. Cel din 1700 a stabilit obligativitatea ofierii serviciului divin de trei ori pe zi, duminicile și de sărbători, de două ori pe zi miercuri și vinerea și pe toată durata posturilor, sub amenințarea pierderii preoției. Din 1725 s-a renunțat la această pedeapsă, pentru ca din 1732 să fie convertită într-o amendă de 12 florini renani, amenda standard stabilită și pentru celelalte abateri ale preoților²⁵.

Din deceniul trei a crescut interesul episcopiei pentru modul de administrare a sacramentelor, impunându-se prin constituțiile sinodale noi exigențe preoților. Modul de păstrare a sfintei cuminecături a fost discutat în sinodul din 1725, care a stabilit amenzi (12 florini) pentru preoții care nu păstrau cuminecătura în biserică, în locuri speciale, în vase sau săculețe de pânză curate, pentru ca sinodul din 1732 să încerce din nou să impună respectul pentru materia și sacramentul sfintei cuminecături, interzicând preoților să încredințeze ducerea și administrarea ei de către laici ("*... laicus illam irreverenter tangens*")²⁶. Același sinod a luat în discuție și problema confesiunii, subliniind necesitatea ca preoții să fie un model pentru enoriași. Pentru că laicii se confesau rar, fiind astfel păgubiți de sfânta împărtășanie, s-a decis ca preoții să dea un bun și salvator exemplu, spovedindu-se lunar²⁷. Zece ani mai târziu, în 1742, interesul a căzut pe probleme practice, pe instruirea preoților astfel încât să știe spovedi, să celebreze liturgia și să administreze corect taina botezului²⁸.

Dificultatea transpunerii acestor decizii în parohii este ilustrată de acuzațiile aduse de Stări la adresa preoților uniți în replică la programul revendicativ al lui Inochentie Micu Klein. Într-o

căsătorie ilicită, dar valabilă. Senyk, *A Married Clergy Observance of the Norms Regulating the Marriage of Priests in the Ruthenian Uniate Church*, în *Orientalia Christiana Periodica*, Roma, 1998, vol. 64, fasc. I, p. 175-192.

²¹ AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 10/1767.

²² BA-FCN, Ms. lat. 280, f. 29^r.

²³ AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 10/1767.

²⁴ Idem, nr. 12/1765-1772, f. 104^r.

²⁵ I. Micu Moldovanu, *Acte sinodali*, II, p. 121 (punctul 13 al sinodului din 1700), p. 111 (punctul 6 al sinodului din 1725), p. 98 (punctul 12 al sinodului din 1732); vol. I, p. 110 (punctul 9 al sinodului din 1742).

²⁶ *Ibidem*, II, punctul 7 al sinodului din 1725, p. 111, punctul 10 al sinodului din 1732, p. 98.

²⁷ *Ibidem*, punctul 17, p. 99.

²⁸ *Ibidem*, punctul 2 discutat în ziua a doua, p. 148-149.

Remonstratio contrarietatis unionis graeci ritus presbyterorum cum ecclesia romano-catholicae, alcătuită în 1736, probabil de statusul catolic, criticile vizează îndeosebi spovedania și împărțășania. Autorii au acuzat corupția preoților care, din dorința de a câștiga anumite sume de bani, au întreținut convingerea credincioșilor potrivit căreia cele 40 de liturghii plătite (*săringarul*) sunt suficiente pentru a fi absolviți de păcate și au acuzat, de asemenea, neglijența lor față de păstrarea cuminecăturii (ținută adesea în casele lor sau lăsată pe mâna paracliserilor). Nu au lipsit nici acuzațiile privitoare la comportamentul social al preoților, desconsiderați pentru că frecventează cârciumile, se îmbată și vorbesc urât. Toate acestea duc spre ideea că nu s-au schimbat de la unire încoace și că, în fapt, nici nu pot fi considerați cu adevărat uniți²⁹. Deși evident denigrator, acest tablou al deviațiilor de comportament al clerului, indică totuși că episcopia avea să-și întărească controlul în parohii și să găsească mijloace de a impune respectarea deciziilor sinodale. Sinodul din 1742 pare să fie unul de turnură nu atât prin impunerea de noi exigențe preoților, cât prin preocuparea instruirii lor, astfel încât cerințele solicitate să poată fi transpuse corect în practică. Această atitudine, reflex al unei ancorări în realitatea parohială, trebuie să fi fost influențată de discuțiile anterioare referitoare la calitatea preoției unite, acuzată de membrii Dietei de ignoranță și lipsă de atașament față de unire. Critica clerului parohial unit ce a răbufnit pe fondul interesului manifest al Curții de la Viena pentru situația materială a acestuia a stimulat, fără îndoială, preocuparea episcopiei pentru instruirea preoților. Atari demersuri, menite să contureze o nouă imagine a clerului greco-catolic, explică introducerea pentru prima dată, în 1742, între constituțiile sinodale a celei referitoare la obligația preoților de a-și catehiza enoriașii și implicit de a-și dota bisericile cu un catehism: "*în fiește care sat să facă cateheziș sau învățătură creștinească*"³⁰. Sinodul a anunțat direcțiile politicii episcopale din a doua jumătate a secolului, relevante fiind deciziile sinodului general din 1767, singurul, de altfel, ale cărui acte s-au păstrat³¹. Accentul a căzut acum pe datoria preoților de a explica enoriașilor ce înseamnă unirea cu Biserica Romei, pe capacitatea lor de a lămuri și convinge, esențială în acest moment pentru consolidarea Bisericii unite, zdruncinată după mișcările ortodoxe din anii 1758-1761. Preotul celei de-a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea trebuia deci să se distingă mai ales prin calitățile de îndrumător spiritual. Dovadă că, în acest sinod de la începuturile episcopatului său, Atanasie Rednic a propus spre dezbatere doar chestiuni privitoare la pregătirea preoților și la rolul lor formativ încercând, în paralel, să găsească soluții financiare pentru a-i stimula pe preoții cu școală. De asemenea, nu întâmplător, cea dintâi cerință enunțată de episcop în vizitațiile canonice din iarna anului 1767-1768 a fost procurarea de către preoți a *Învățăturii creștinești* tipărită în 1763 la Blaj și explicarea ei duminicile și în zilele de sărbătoare ("*poporenilor să o spuie și să o tâlcuiască*")³². În același timp, preoții au fost chemați să se implice mai mult și în disciplinarea credincioșilor prin impunerea normelor ecleziastice, astfel încât, alături de catehism, Pravila trebuia la rândul-i citită și explicată laicilor³³.

La schimbarea de imagine a preotului unit au contribuit și atribuțiile cu caracter administrativ, cum a fost întreținerea registrelor parohiale pentru botezuri și căsătorii, menite să-l transforme pe preotul unit, alături de preoții celorlalte confesiuni, într-un funcționar în slujba puterii laice. Stipulată în constituțiile sinodale din anul 1742, obligația, ce venea să introducă și în Biserica unită o practică după modelul "*altor religii*", "*precum și la alte neamuri iaste*"³⁴, a fost reluată la cererea Curții veneze în anul 1762, astfel că în luna iulie a celui an episcopul Petru Pavel Aaron o comunica protopopilor: "*vei avea grije și cu deadinsul vei porunci tuturor preoților ca fără treacere toți când să vor naște și când vor muri în toată vremea să-i scrie de acum înainte ... ca oricând va pofti Înălțata Curte, fără scădere să-i poată arăta*"³⁵.

²⁹ Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, partea I, 1697-1751, în *Perspective*, nr. 65-68, 1994-1995, p. 266-267.

³⁰ I. Micu Moldovanu, *Acte sinodali*, p. 148.

³¹ Ioan Bălan, *Un sinod diecezan necunoscut de sub Rednic*, în *Cultura Creștină*, nr. 5, 1936, p. 283-296.

³² Z. Păclișanu, *Vechi vizitații*, în *loc. cit.*, nr. 2/1936, p. 92 (sinodul din Năsăud), nr. 3/1936, p. 153 (sinodul din Iași).

³³ *Ibidem*, p. 93, 154.

³⁴ I. Micu-Moldovanu, *Acte sinodali*, I, p. 150.

³⁵ BA-FCN, Ms. lat 279, f. 144; dispoziția a fost reamintită de Atanasie Rednic în sinodul de la Iași din 1768 întrunit cu ocazia vizitației canonice. S-a solicitat atunci și înregistrarea căsătoriilor, în concordanță cu politica matrimonială promovată, direcționată împotriva căsătoriilor clandestine. Z. Păclișanu, *Vechi vizitații*, în "*Cultura Creștină*", nr. 3/1936, p. 155.

Știința de a instrui, abilitatea de a convinge, conștiinciozitatea îndeplinirii îndatoririlor pastorale și exemplaritatea comportamentului, acestea trebuiau să fie, în viziunea episcopiei, atributele definitorii ale preoților, dovadă că Atanasie Rednic le-a urmărit în vizitația canonică din zona Făgărașului din anul 1767³⁶. Este, de altfel, singura sursă care dezvăluie, pe un eșantion de 43 de parohii, gradul de receptare la nivel local a discursului episcopal³⁷. Episcopul a urmărit trei chestiuni: difuzarea și explicarea doctrinei catolice cuprinsă în *Învățătura creștinească*³⁸, comportamentul social (dacă au "*bona fama*") și ținuta vestimentară. Rezultatele conduc spre concluzia că, în această zonă, nu au existat discrepanțe între modelul preotului dorit de episcopie și cel ce activa în parohii. Obligația celebrării liturghiei duminicile și în zilele de sărbătoare a fost respectată de preoții din toate parohiile, cu excepția celor care erau prea bătrâni, neputincioși (ca cei din Sâmbăta de Jos, Viștea de Jos și Luța), și care nu aveau biserică în sat sau în apropiere (Arpașul de Sus)³⁹. Nici chiar preoții din Ucea de Sus, neglijenți în general în ceea ce privește cele sacre, nu au făcut excepție ("*divina non multum casantes, nec in Vestitu Clericali incedentes, celebrant omni die Festivo sacrum pro Populo*"). Indisciplina s-a manifestat la alt capitol: administrarea sacramentelor și oficierea serviciului divin fără permisiunea episcopului, de către preoți bigami sau care nu primiseră "blagoslovenia". Astfel de preoți au activat în Arpașul de Jos, unul care nu avea dreptul de a funcționa de la nici un episcop, asupra căruia plana chiar îndoiala că ar fi consacrat de vreunul, și unul bigam care, în afara celor sacre (a oficiului divin probabil), administra inclusiv maslul. Ioan Opriș din Dridif oficia cele sacre fără permisiunea lui Atanasie Rednic, deși acesta îi dăduse blagoslovenia, la fel ca Ioan Lactey din Ludișor, care depusese cu puțin timp în urmă, la Blaj, profesiunea de unire cu Biserica Romei, dar nu primise încă acceptul episcopului de a oficia cele sacre. Cu toate acestea, administra toate oficiile ca și cum ar fi fost preot activ. Fără știrea episcopului, dar cu acceptul protopopului, au funcționat Samuel Denecz din Vad și George din Ileni. Exemplele demonstrează carențele în impunerea autorității episcopale la nivel parohial, dificultățile întâmpinate de ierarhul unit în a-și face respectate dispozițiile. Atitudinea sa nuanțată față de preoți a fost dificil de impus: dacă în opinia lui Atanasie Rednic preoții, deși blagosloviți, nu puteau funcționa decât în urma unui stagiului de pregătire și a unui examen, în opinia preoților, odată instalați în parohii, puteau să-și exercite pe deplin atributele preoțești.

Obligația de a catehiza credincioșii pe baza *Învățăturii creștinești* nu a fost respectată în doar trei parohii: Tohan, Râușor și Vad, din rațiuni diverse. În Tohan acest lucru confirma reputația îndoielnică pe care preotul Ilie Halmagy o avea printre credincioși, cu atât mai gravă cu cât era unul din preoții formați în școlile Blajului, consacrat chiar de episcopul Atanasie Rednic. Deși celebra liturghia în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare, a omis să-și învețe credincioșii doctrina creștină, dovadă că educația nu a atras după sine în mod automat și conștiinciozitate. În Vad, proasta calitate a celor trei preoți consacrați în Țara Românească pare să fi fost motivul pentru care aceștia nu s-au interesat de difuzarea *Învățăturii creștinești*. Unul dintre ei trebuie să fi fost deja prea bătrân, având în vedere că primise blagoslovenia de la Inochentie Micu Klein, al doilea, "acceptat" de Petru Pavel Aaron, s-a dovedit neglijent și în alte privințe, fiind amendat de protopop pentru că nu a curățat bine calixul, iar al treilea, suspect de schismă, activând fără acceptul episcopului, s-a "remarcat" printr-un comportament scandalos. Vinovat însă de situația din Vad s-a făcut și protopopul, acuzat de preoți că a cheltuit banii pe care i-au încredințat (câte 17 creișari fiecare) pentru a le cumpăra cartea din Blaj. În fine, la Râușor, preotul nu s-a străduit să procure cartea și să-i edifice pe credincioși asupra a ceea ce înseamnă unirea, posibil de teama unei reacții negative din partea comunității majoritar ortodoxe, care și-a dovedit aversiunea față de unire și cu ocazia vizitației episcopului Atanasie Rednic, când s-au împotrivit ca acesta să intre în biserică. Rezultatele eforturilor de explicare a semnificațiilor unirii au fost diferite: în unele sate (Sebeș, Ileni, Vaida Recea) credincioșii au început a înțelege

³⁶ AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 12/1765-1772, f. 83^v-106^v.

³⁷ Vezi Anexa.

³⁸ Protocoalele celorlalte vizitații canonice întreprinse de Atanasie Rednic în protopopiatele Năsăud și Nireșul Săsesc nu înregistrează informații cu privire la datoria preoților de a-i catehiza pe credincioși. Doar o mențiune privitoare la parohia Szambatelke (comitatul Dăbâca) atestă că nu toți preoții au catehismul cardinalului Bellarmin ("*non omnibus habent Doctrinam Bellarmini*"), AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 12/1765-1772, f. 80^f.

³⁹ Pentru câteva parohii nu se menționează dacă preoții îndeplinesc această obligație: Viștea de Sus, Sărata și Făgăraș. Pentru Făgăraș probabil că o atare mențiune ar fi părut de prisos, având în vedere că activau ca parohi cei doi protopopi, Vasile Barany și Constantin Ivanovici.

încetul cu încetul ce înseamnă unirea, în altele însă s-au ales cu prea puțin (Berivoiul Mare - "*homines autem exiguum proficiunt in Doctrina Christiana ob multos labores*"⁴⁰), situația cea mai promițătoare înregistrându-se, în mod previzibil, la Făgăraș, rezidența celor doi protopopi care se bucurau de auditoriu citadin.

Modul în care preoții au înțeles să respecte exigențele de ținută și comportament dezvăluie, de asemenea, că abaterile apar ca excepții. Portul hainei lungi preoțești ca semn distinctiv a fost adoptat de majoritatea preoților, și anume 32 de preoți din 18 parohii purtau haine lungi, alți 10 (din 5 parohii) aveau haine semilungi, alți 9 preoți (din 4 parohii) purtau haine scurte, pentru ca doar preoții din 3 parohii (Ucea de Sus, Vaida și Teleki Recea) să nu poarte deloc îmbrăcăminte distinctivă⁴¹. În ceea ce privește comportamentul social, exemplaritatea acestuia a fost afectată de viciul beției de care sufereau preoții Maniu din Tohan, Ion din Ohaba și Ionașcu Gușăilă din Pojorita. Acesta din urmă, descendent dintr-o familie de preoți boieri, a fost judecat în 1777 de sinodul de protopopiat pentru că s-a îmbătat și s-a bătut în cârciumă, dând drept amendă un Penticostar bisericii, răscumpărat mai apoi de sora sa⁴². Prestigiul în comunitate al unora dintre preoți a fost știrbit și de vocabularul lor, de atitudinea arogantă față de credincioși sau de lipsa de onestitate: preotul Samuel Denecz din Vad, de altfel suspect de schismă, avea "*fama turpistima*", pentru că le vorbea urât credincioșilor, cei trei din Ucea de Sus, neglijenți, inobedienți, se îngrijeau prea puțin de cele divine, nu purtau nici haine clericale și erau trimiși împreună cu satul la muncile comune. Preoții din Teleki Recea se certau între ei, iar cei doi preoți din Lisa erau puțin onești, însă se bucurau de protecția protopopului, căruia îi înzestraseră două fete. Nici cei trei preoți din Porumbacul de Jos nu erau tocmai onești, însă nici nu aveau o faimă prea rea. Între preoții care s-au distins prin comportament și conștiinciozitate s-au numărat cei trei din Dejani (deși doi dintre ei nici nu aveau dalterie) ca și preoții din Veștem (protopopiatul Rășinari), considerați "*honestissimi Praesbyteri*".

Datoria preoților, de ordin administrativ în esență, de a întreține registre de căsătorii și botezuri s-a impus la rândul ei treptat, după cum sugerează datele din protocolul vizitației, înregistrate însă cu inconsecvență. Au întreținut atari registre preoții din 12 parohii, excepție făcând cei din Lisa⁴³. Acest eșantion al parohiilor din zona Făgărașului nu poate fi considerat însă unul etalon, reprezentativ pentru întreaga dieceză, având în vedere că zona s-a distins între celelalte prin numărul preoților cu stare și dotarea bisericilor, ceea ce trebuie să fi afectat și calitatea preoților parohi.

Dacă modelul preotului dorit de episcopie nu este dificil de surprins, se pune întrebarea în ce măsură acesta a fost preluat și de enoriași: au fost cerințele lor identice cu ale episcopiei sau au fost mai concesivi? care era orizontul lor de așteptare în privința preoților? Documentele permit doar răspunsuri fragmentare la aceste întrebări, posibil de formulat pornind de la procesele intentate de comunități preoților, ce dezvăluie abaterile pe care acestea le-au sancționat. Administrarea sacramentelor, un comportament social decent și protejarea patrimoniului bisericii constituit, în parte, prin efortul financiar al enoriașilor, sunt exigențele față de preoți puse în valoare de procese. Refuzul preotului din Archiud de a-i cumineca și violența lui ("*I-au bătutu popa Onulu pe dascălu și i-au slobozitu singe*") i-a determinat pe enoriași să-l considere indezirabil și să-și aducă un alt preot⁴⁴. Au declarat ca atare la anchetarea cazului: "*Acești toți au spus că pe popa Dumitru l-au adusu satulu și pe popa Onulu l-au scos satulu ...*"⁴⁵. În 1742, o parte din sătenii din Bozid intentaseră proces preotului lor "*pentru multe lucruri necuvioasă*", pentru care "*nu pot să-l fie preot, ci pohtesc alt preot*"⁴⁶, în timp ce înstrăinarea averii parohiale în folosul propriu a fost unul din capetele de acuzare a preotului Costan din Decea (Alba). Sătenii l-au chemat în 1776 în fața sinodului de protopopiat, cerându-i socoteală pentru "*o Căzanie ce o vândut popa celor din Băgău cu 15 florinți*", "*un antimis cumpărat de sat [...]* cu 15 florinți și iarăși l-au vândut cu 5 florinți și o cupă de vinars la biserica Ceaurului" și un

⁴⁰ AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 12/1765-1772, f. 84^v.

⁴¹ Pentru alte 13 parohii cu 25 de preoți nu se face vreo mențiune referitoare la hainele preoțești.

⁴² Ștefan Meteș, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930, p. 91-92.

⁴³ Au întreținut registre de botez și căsătorie preoții din următoarele parohii: Porumbacul de Jos, Voivodenii Mici, Buciumi, Iași, Săsciori, Ohaba, Copăcel, Voivodenii Mari, Racovița, Veștem, Sebeș, Ucea de Sus. Pentru celelalte parohii nu se face nici o mențiune.

⁴⁴ Nicolae Iorga, *Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova. L. Acte relative la istoria bisericii românești din Ardeal*, în *Buletinul Comisiunii Istorice a României*, vol. 2, București, 1916, p. 269.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ I. Micu Moldovanu, *Acte sinodali*, I, p. 156-157.

"*Strașnic cumpărat cu 50 de mărișii iară l-au vândut [...] cu 6 mărișii*". În consecință, cereau ca preotul "*să-și ia canon*", iar ei să-și recupereze cheltuielile. Disputa pentru obiectele bisericești s-a produs în acest caz pe fondul tensiunilor determinate de faptul că sătenii au trecut la "neunire", preotul rămânând în continuare unit. Acuzația de a fi vândut cărțile bisericii a fost una dintr-un șir de alte abateri prin invocarea căror credincioșii sperau să-l înlăture pe preot. În dorința de a sublinia că nu credința preotului îi deranjează declarau:

"... *precum nouă nu ne trebuiește popă el în veacul veacului, nu pentru că s-au plecat măriilor Voastre, ci pentru fărădelegea lui, carile de Măriile Voastre nu i-ați îngădui a-și ține dregătoria sa ce preoțască că el la sudalme [...] și în cununii fără de lege și despărțenii și în pâri la tisturile denafară nice o dată nu îndestulește a le face.*"⁴⁷

Interesantă ni se pare nemulțumirea privitoare la căsătorii necanonice și divorțuri, având în vedere că acestea se făceau cu complicitatea și concursul credincioșilor. Înclinăm să credem că aceste acuzații au fost asociate celorlalte nu atât pentru că nerespectarea normelor canonice i-ar fi deranjat pe săteni, ci pentru că gravitatea lor ar fi putut convinge episcopia să-l înlăture pe preot. Chiar dacă acuzațiile sătenilor sunt susceptibile de exagerări, între motivele principale de nemulțumire numărându-se fără îndoială faptul că preotul era greco-catolic, ele pun în evidență unul din atributele preotului model în viziunea credincioșilor, dorința ca acesta să le reprezinte interesele și să-i apere în fața autorităților laice.

Exemplele sugerează că, în linii generale, exigențele credincioșilor au coincis cu cele ale episcopiei, cei dintâi fiind interesați cu precădere de aspectele sociale ale activității și comportamentului preoțesc și de îndeplinirea atribuțiilor spirituale care le ritmau viața, în primul rând administrarea sacramentelor. În rest, inițierea în chestiuni de credință: învățarea de rugăciuni, a celor zece porunci sau explicarea unirii, a depins de zelul și pregătirea preoților. De altfel, credincioșii au fost oglinda preoților lor, relevante fiind concluziile unei anchete inițiată de generalul Enzenberg, comandantul regimentului grăniceresc năsăudean, ce surprinde atitudinea laicilor față de biserică, față de normele comportamentale impuse de aceasta.

Ancheta înregistrează opiniile despre "ceilalți" ale unui general care încerca să-i cunoască pentru a-i putea organiza mai eficient, pentru a-i transforma în supuși devotați Imperiului Habsburgic, fiind axată, după cum relevă însuși titlul ei⁴⁸, pe evidențierea viciilor acestora. S-a interesat dacă frecventează biserica cu plăcere, dacă sunt conștiincioși, cât de răspândit e viciul beției, dacă sunt sinceri uniți sau mai mult înclinați spre schismă, dacă au elementare cunoștințe religioase, dacă își trimit copiii la școală și cum este prestația preoților. La întrebarea dacă le place să frecventeze biserica, balanța înclină înspre un răspuns majoritar pozitiv: din cele 34 de parohii anchetate, doar în 12 credincioșii nu mergeau cu plăcere la biserică. În Feldru, de exemplu, sesiza că "*nec faeminae, nec filiae libenter pergunt ad Ecclesiam*", ca și în Rodna, unde "*etiam non volunt libenter Ecclesia frequentare*", sau în Rebra Mare, pentru care consemna în aceeași notă "*nec Ecclesiam libenter frequentant, nec libenter laborant*"⁴⁹. Aceste parohii se numără printre cele opt în care credincioșii nu știau mai nimic din preceptele bisericii: în Rodna femeile și copiii nu știau să-și facă cruce, iar mulți bătrâni "[...] *certe nihil de praeceptis Dei et ecclesia sciunt*", la fel cei din Bichigiu, Suplai, Găureni care, stând mai mult în pădure cu animalele pentru a-și câștiga hrana, nu au fost aproape deloc instruiți în probleme ecleziastice. Pentru cei din Ilva Mică remarcă: "[...] *ego credo quod parum principia Religionis habent*", ca și pentru cei din Sân Iosif care "*in religione non sunt valde informati*", însă cei mai păcătoși din tot districtul, cei mai ignoranți în probleme de religie erau, în opinia lui, sătenii din Salva⁵⁰. Proasta instruire în materie de religie se leagă de incompetența preoților: cei din Salva, deși numeroși, nu erau de prea mare folos ("[...] *et mihi paret, quod omnes etsi sacerdotes non sunt magni folosis*"), în Zagra nu erau prea conștiincioși în îngrijirea sufletelor ("*sacerdotes mihi paret qui non in cura animorum sunt diligentes*"), cei din Telciu nu erau prea buni, având totodată și un comportament

⁴⁷ AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 14/1776.

⁴⁸ *De Vitiis quos pagi Militares Districtus Radnensis habent*, BA-FCN, Ms. lat. 280, f. 3^r-5^r.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 4^r. Celelalte parohii în care credincioșii nu mergeau cu plăcere la biserică: Rebrșoara, Poieni, Suplai, Găureni, Telciu, Ilva Mică, Năsăud, Salva, Bichigiu.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 5^r.

neexemplar ("*Sacerdotes non sunt valde boni, et aliqui malo exemplo vivunt*")⁵¹, iar în Budacul românesc și Naghiu "*illorum sacerdotes potuissent esse meliores*". În total, calitatea preoților a fost considerată necorespunzătoare în 12 parohii.

În ceea ce privește sinceritatea cu care s-au declarat uniți, raportul considera că aceasta trebuie pusă sub semnul întrebării în 7 parohii: Ilva Mare, unde "*inclinat plus ad schismam*", Șieuț, Monor, Gleden, Budac, Erda Backal, în care credincioșii "*solumodo pro forma ad religionem Unitam se confesserunt*", și Leșu, unde, datorită vecinătății cu Moldova "*aliqui certe sunt Non Uniti quam Uniti*". Între atâta mediocritate, raportul a surprins două aspecte pozitive: acela că anumite comunități își trimiteau copiii la școală, puține însă, doar 5 din cele 33 de sate, remarcabili fiind cei din Sân Ioan și Nușfalău, care "*infantes libentissimae ad scholam mittunt etiam ibi scholam*"⁵². Al doilea aspect pozitiv vizează calitățile de cetățeni supuși și eficienți: conștiinciozitate, obediență, plăcerea de a munci. Procentul satelor care îndeplineau aceste calități este cu puțin mai mic de jumătate (15 parohii), detașându-se Maierul, considerat "*sine exceptione optimus pagus*", și Mititeiul, locuit de "*boni christiani, diligentes, obedientes*".

Concluzia a fost aceea că, în general, locuitorii zonei nu aveau prea multe scrupule în a depune jurăminte false, erau invidioși pe cei de lângă ei, soluțiile de îndreptare a situației fiind educarea copiilor și extirparea beției, viciul predominant. Generalul declara în acest sens:

"... mihi paret, quali omnes pagi non habent multum scrupulum, falsa juramenta deponere non multum vult significare apud illos, et quod pessimum mihi paret invidiam contra proximos suos habent, rogo illis solumodo recomendaré, ut plus filios ad scholas mittunt, majorem confidentiam ad me habent, ut diligentiores in laboribus suis sint, et ut non ita bibunt, quia bibere est maximum vitium."⁵³

Raportul evidențiază încă o dată diferențele dintre exigențele Bisericii și situația din parohii. În condițiile în care, în pofida repetatelor dispoziții lansate în sinoade, însăși frecventarea bisericii de către credincioși rămânea în deceniile șapte-opt ale secolului un deziderat, catehizarea și edificarea lor asupra semnificațiilor unirii erau cu atât mai dificil de îndeplinit. Concluziile anchetei sunt cu atât mai descurajante cu cât zona Năsăudului s-a aflat în permanență în atenția ierarhilor uniți, care au vizitat-o de repetate ori: Inochentie Micu Klein cândva între anii 1739-1741, Petru Pavel Aaron în 1763 și Atanasie Rednic în 1767. Ea dezvăluie dificultățile receptării discursului episcopal în rândul preoților, având în vedere că aproximativ un sfert din ei erau fie suspecți de schismă, fie neglijenți sau indiferenți. Era un semnal că ierarhii uniți trebuiau să caute în continuare mijloacele cele mai eficiente pentru a impune modelul "preotului bun și demn".

⁵¹ *Ibidem*. A înregistrat 12 parohii în care preoții nu corespundeau exigențelor statutului lor.

⁵² *Ibidem*, f. 5^r.

⁵³ *Ibidem*, f. 5^v.

ANEXĂ

Districtus Fogarasensis partis inferioris sub Archi-Diacono Basili Barany⁵⁴

Pagi	Sacerdotes	Dalteria testimonia	Ubi resident	Antimissia
Beșimbac ⁵⁵	Constantinus (Vasilie)	Melentius (București - Blaj)	ibidem	a moderno Athanasio
Lisa ⁵⁶	Ion Kuczavay ⁵⁷	Aaron V. (Buzău)	ibidem	Pataki
	Moisi	Aaron V. (București)	ibidem	-----
	Samuel*	Ignatius V.	ibidem	-----
	(1767-Veliciul) ⁵⁸	(Râmnic - Aaron)		
Viștea de sus	Constantinus ⁵⁹	Aaron V. (Oradea)	ibidem	Klain
	(1767 - Vasilie)	(Aaron)		
Arpașul de sus ⁶⁰	Coman	Aaron V. (București)	ibidem	ex Valachia ⁶¹
	Zmeda	Aaron V. (București)	ibidem	-----
	Ion *	Aaron V.	ibidem	-----
Porumbacul de jos	Ion	Klain V. (Râmnic)	ibidem	Klain
	Teodosie ⁶²	Aaron	ibidem	-----
	Ilie ⁶³	Aaron	ibidem	-----

⁵⁴ Tabelele sunt preluate din protocolul vizitației canonice întreprinsă de episcopul Atanasie Rednic în primăvara și iarna anului 1768 și la începutul anului următor, AN-DJA, Fond Mitropolia unită Blaj, nr. 12/1765-1772, f. 83^v-106^v. Au fost alcătuite probabil de cei doi protopopi, înainte de 1768, având în vedere diferențele existente între numărul preoților înregistrați în tabel față de cel înregistrat în descrierea vizitației. De altfel, deosebirile nu lipsesc nici între datele înregistrate în conscripția din anul 1767, tabel și protocolul vizitației, astfel încât trei statistici alcătuite la intervale scurte de timp cuprind cifre diferite. Astfel, în conscripția din 1767, nu apar 23 din preoții cuprinși în tabel (11 din partea administrată de Vasile Barany și 12 din cea aflată sub jurisdicția protopopului Constantin Ivanovici), însă apar alți 7 în plus (5 în protopopiatul lui Barany și 2 în cel al lui Ivanovici). Deosebirile reflectă parțial scopurile diferite în care au fost elaborate cele două statistici: conscripția din 1767, fiind un act oficial nu a înregistrat preoții fără dalterie (de ex. pe Vasile din Voila, Vasilie și George din Dejani), pe cei supranumerari care, din această pricină, au funcționat ca și cantori (George din Râșor), pe cei cărora nu li s-a permis să administreze sacramentele (Ion din Ludișor), sau dintre cei care nu au fost acceptați de vreun episcop, ci doar de vicar (cazul preotului Dumitru din Craifalău) sau de rectorul iezuit (Ion din Cuculata). Tabelul, în schimb, alcătuit de protopopi probabil pentru propriul uz, a înregistrat toți preoții activi, indiferent de conformitatea legală, juridică a funcționării lor. În ceea ce privește numărul de parohii, comparativ cu conscripția, în tabel a scăpat înregistrării parohia Voievodenii Mari de sub jurisdicția protopopului Vasile.

Datele din paranteze sunt preluate din conscripția generală alcătuită de episcopul Atanasie Rednic în 1767. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 24/1767. Preoții cu semnul * nu apar în această conscripție. Prescurtarea V. din tabele semnifică faptul că preoții respectivi au fost consacrați în Valahia. Informațiile din notele următoare sunt preluate din protocolul vizitației canonice, cu excepția celor pentru care am făcut o altă trimitere.

⁵⁵ Potrivit protocolului vizitației activau în parohie doi preoți: Constantin și Vasilie, însă doar unul rezida în sat. Ambii își îndeplineau îndatoririle în zilele de sărbătoare și purtau haine clericale de lungime mijlocie.

⁵⁶ Biserica de aici fusese atribuită în iunie 1761 de comisia de partaj neuniților, însă uniții aveau dreptul de a-și ridica o nouă biserică și de a păstra obiectele și cărțile bisericesti din cea veche. Nicolae Dobrescu, *Fragmente istorice privitoare la istoria bisericii romane*, Budapesta, 1905, p. 606-607.

⁵⁷ În protocolul vizitației sunt menționați preoții Moisi și Ioanichie, hirotoniți în Valahia și acceptați de Petru Pavel Aaron, ca și călugărul Isaia, consacrat la rândul-i în Valahia și acceptat de Aaron. Potrivit declarațiilor mai multor săteni, preotul Moisi nu a mai oficiat de vreo 30 de ani, singurul preot care își îndeplinea cu conștiinciozitate atribuțiile fiind Isaia. Ceilalți doi au fost tolerați de protopop pentru că i-au înzestrat două fete. Preotul Ioan Kuczavay fusese "blagoslovit" de Petru Pavel Aaron în 17 septembrie 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 12^f. A emigrat peste Carpați împreună cu doi fii ai săi. Au fost prinși, interogați de comandantul militar și închiși. Consistoriul cerea, în 16 octombrie 1772, comandantului militar Dombrovka ca cei trei să fie conferiți spre judecată forului ecleziastic, respectiv protopopului locului. BA-FCN, Ms. lat. 384, f. 25^v-26^f. În 11 decembrie 1755 primise blagoslovenia lui Petru Pavel Aaron un preot Vasilie din Lisa. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 13^v.

⁵⁸ A fugit în iulie 1767 în Țara Românească, după cum relatează protopopul: "*Mergând noaptea spre joi acuma trecut, popa Velciu de la Lisa au fugit, au trecut în țară cu toată casa sa ...*". Scrisoarea din 12 iulie 1767, adresată de Vasile Barany episcopului: AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 10/1767.

⁵⁹ Deși "blagoslovit" de Petru Pavel Aaron în 19 februarie 1755, nu a primit dreptul de a activa: "*absque licentia fungendi cum sacerdos ibidem actu fungens reperiatur*". BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 3^f.

⁶⁰ Nu puteau să officieze cele sacre în zilele de sărbătoare pentru că nu aveau biserică nici în sat nici în apropiere.

⁶¹ În protocolul vizitației apare Moldova.

⁶² Teodosie Guțu deținea în 1766 pământ arabil de 32 de cubuli și fânaț de 13 care. Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 93.

⁶³ Ilie Posa deținea în 1766 pământ arabil de 10 cubuli și fânaț de 4 care de fân. Plătea taxă. *Ibidem*. În sat mai locuia un preot, dar pentru că era supranumerar funcționa în Porumbacul de Sus. Toți cei trei preoți aveau registre de căsătorii

Sărata	Stanciu ⁶⁴	Aron V.	ibidem	Athanasio antiquo
Arpașul de Jos ⁶⁵	Adam (Bredile)	Melentius	ibidem	
	Vasilie	Klain V.	ibidem	Athanasio antiquo
	Georgie	Klain V. stopus (București)	ibidem	-----
Dridif ⁶⁶	Iosiv (Opriș) ⁶⁷	Aaron V. (Filaret)	ibidem	Klain
	Ion (Opriș)	Athanasius Rednik ⁶⁸	ibidem	
Voila	Vasilie bigamus* ⁶⁹	a nullo - Barany	ibidem	Klain
Scorei ⁷⁰	Ionasc*	Aaron	ibidem	Pataki
	Sandru big.*	Aaron V.	ibidem	-----
	David	Melentius	ibidem	-----
	Vasilie*	Aaron	ibidem	-----
	Hariton Helmag	Aaron V. (București)	ibidem	-----
Porumbacul de Sus	Onya *	Aaron Mol.	in infer.	
			Porumbak	
	Simion big. ⁷¹	Aaron	ibidem	
	(1767-Vasilie)			
Breaza	Bucur ⁷²	Aaron V. (București)	ibidem	a non unitus
Voievodenii Mici	Georgie ⁷³	Klain V. (Serghie)	ibidem	Klain
Pojorita	Ionașc ⁷⁴	Aaron V. (Râmnic)	ibidem	
	Moisi*	Aaron V.	ibidem	-----

și botezuri, se îmbrăcau în haine semilungi și deși nu erau tocmai onești, nici nu aveau o faimă prea rea (*“... incedunt in mediocri longa veste, sed non sunt adeo honesti, non tamen sunt malae famae”*).

⁶⁴ Potrivit protocolului vizitației, Stanciul a fost consacrat de Meletie Kovacs. Afirmatia este confirmată și de înregistrarea cu privire la acceptarea sa de către Petru Pavel Aaron, în 19 februarie 1755, în care se menționează că, fiind consacrat la Oradea, nu a primit dreptul de a funcționa *“cum careat manumissione”*. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 3^r.

⁶⁵ Pentru că unul dintre preoți era bătrân și incapabil să îndeplinească toate obligațiile, parohia avea nevoie de un coajutor. Pe lângă acești doi preoți uniți mai rezidau în sat alți doi *“neoterici”*, dintre care doar unul activa, deși nu avea permisiunea nici unui episcop de a rămâne în sat și, mai mult, exista chiar îndoiala că ar fi fost consacrat de vreun episcop (*“... in hoc Pago sunt duo Neoterici Praesbyteri, unus fungens, qui a nullo Eppo habere dicitur facultatem in illo pago manendi, imo suspicatur an sit ordinatus ab aliquo Eppo.”*). Celălalt era bigam și locuia împreună cu soția sa de-a doua, ilegitimă, dar în afara celor sacre administra toate celelalte printre care și maslul. Purtau toți haine semilungi (*“incedunt in mediocri longa veste huius Presbyteri”*).

⁶⁶ Comisia de partaj din 1761 a atribuit biserica de aici uniților. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 607.

⁶⁷ A fost consacrat la Râmnic și a primit acceptul lui Petru Pavel Aaron, cu dreptul de a oficia, *“cum licentia fungendi”*, în 3 ianuarie 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 1^v.

⁶⁸ Potrivit datelor din conscripție și celor din vizitație a fost consacrat în Valahia și doar acceptat de Atanasie Rednic în perioada când a fost vicar general. Oficia cele sacre deși nu a primit acest drept. Ambii preoți erau de bun renume și purtau haine semilungi.

⁶⁹ Conform datelor culese în vizitație, oficial nu era nici un preot în sat. Acest preot bigam, care trăia în continuare cu soția sa ilegitimă, a fost acceptat probabil tacit.

⁷⁰ Ca și în conscripția din 1767, în protocolul vizitației apar doar 2 preoți uniți, David și Helmagy, care locuiau în sat, ambii scutiți de contribuție. Pentru că erau bătrâni, aveau un coajutor. Oficiau cele necesare în zilele de sărbătoare, purtau haine lungi și aveau un bun renume. Ambii preoți, Șandru și David, au fost jurați ai sinodului de protopopiat, semnând astfel actul unui sinod întrunit în 2 februarie 1769 în Sevestreni. BA-FCN, Ms. lat. 280, f. 29.

⁷¹ În sat a continuat să locuiască fiul preotului defunct, Comșa, pe care credincioșii uniți îl doreau ca preot, solicitând hirotonirea lui mai întâi generalului Gyulay și apoi episcopului, cu prilejul vizitației. Solicitarea le-a fost acceptată, având în vedere că Matei Comșa apare în 1772 printre preoții activi pregătiți din dieceză.

⁷² A fost acceptat de Petru Pavel Aaron în 20 martie 1755 alături de un Mihai din Breaza, care fusese consacrat la rândul-i în Țara Românească. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 3^v. Oficia cele sacre în zilele de sărbătoare și învăța poporul doctrina creștină. Deși avea cantor, acesta nu știa să cânte. Biserica de aici a fost atribuită în 1761 uniților, iar ortodocșilor li s-a dat dreptul de a-și ridica dacă doresc o biserică nouă. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 606.

⁷³ Avea nevoie de coajutor. Altfel era *“honestus Praesbyter”*, celebra cele sacre în zilele de sărbătoare și avea registre pentru căsătorii și botezuri. În 27 februarie 1769, consistoriul Bisericii unite interoga un alt preot din Voievodenii Mici, Șerban, în legătură cu ridicarea unei biserici ortodoxe în sat. BA-FCN, Ms. lat. 280, f. 35. În 9 mai 1755, un alt preot din Voievodenii Mici, Aldea, consacrat *“in Turcia, in citta Giurgiu”*, fusese blagoslovit de Petru Pavel Aaron. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 7^v.

⁷⁴ Boier, Ionașcu Gușăilă provenea dintr-o familie preotească de tradiție, un preot din această familie, Radu Gușăilă, fiind menționat în 1726. Ionașcu a continuat să activeze în 1785, iar membri ai familiei sale au funcționat ca preoți până după 1900. Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 91-92. Moisi avea casă în Ludișor. Ambii purtau haine scurte (*“in brevi vestitu uterque incedunt”*). În iunie 1761 biserica fusese atribuită ortodocșilor, iar uniții de aici urmau să frecventeze biserica din Voievodenii Mici. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 607.

Drăguș ⁷⁵	Ion (Rogoz)	Aaron V. (București)	ibidem	
	Ion (Codre)	Klain V. (București)	ibidem	-----
	Stroie (Revey)	Klain V.	ibidem	-----
Ucea de sus ⁷⁶	Szavu	Aaron V. (București)	ibidem	est antiquum ut ignores unde sit
	Coman	Szakadathi (Aaron)	ibidem	-----
	Dumitru	Aaron V. (București)	ibidem	
Sâmbăta de Jos ⁷⁷	Nicolae	Aaron V. (București)	ibidem	-----
	Ion	Klain V. (București)	ibidem	-----
Corbi ⁷⁸	Stănilă*	Aaron V.	ibidem	-----
	Sava	Aaron V. (Oradea)	ibidem	-----
Beclean	Avram ⁷⁹	Klain V.	ibidem	nullum
	Stan ⁸⁰	Aaron V. (Climent)	ibidem	-----
	Adam	Aaron V. (Dionisie)	ibidem	-----
Viștea de jos	Stănilă ⁸¹	Aaron V. (București)	ibidem	Patachi
	(Matei)	(Râmnic-Patachi)		
Ludișor ⁸²	Zaharie (Iar)	Pataki (Arad)	ibidem	Clain
	Ion Lactey (?) ⁸³	Iacob Aaron V.	ibidem	
	(Moise)	(Buzău-Aaron)		

⁷⁵ Toți cei trei preoți purtau haine scurte. Un preot pe nume Ion a fost acceptat de Aaron în 3 septembrie 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 12^f.

⁷⁶ Acești preoți erau sălbatici, neglijenți, neascultători, nu se îngrijeau prea mult de cele divine, nu purtau haine clericale. Erau trimiși la muncile comune. În conscripția din 1767 preotul Coman apare ca fiind consacrat de episcopul Petru Pavel Aaron. Un preot Maftei din Ucea de Sus fusese acceptat de Petru Pavel Aaron în 25 august 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 11^v.

⁷⁷ Ambii erau exempti și neputincioși.

⁷⁸ Credincioșii ortodocși din comunitate l-au împiedicat să activeze pe preotul neunit hirotonit de episcopul Dionisie Novacovici și l-au privat de venituri în favoarea unui preot adus din Valahia, spunând că este mai bun în susținerea ortodoxiei decât cei consacrați de episcopul ortodox din Transilvania. Preotul Sava fusese "blagoslovit" de Petru Pavel Aaron în 24 septembrie 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 12^f.

⁷⁹ În 31 ianuarie 1769 participase la un sinod de protopopiat ținut în Iași, îndeplinind funcția de jurat al sinodului. BA-FCN, Ms. lat. 280, f. 28. O Evanghelie de București, 1742, cumpărată de el cu 12 florini "să fie a mea și a feciorilor mei din fi în fi", a ajuns în posesia bisericii din Beclean, dăruită fiind de ginerele preotului, Stan Roșca, astfel încât "nici un preot să nu aibă a zice că iese a lui, ci să rămâie din preot în preot bisericii". Valeriu Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, 1996, p. 111.

⁸⁰ A fost acuzat în 1764 de doi laici că le-ar fi omorât caii. Judecat de sinodul de protopopiat a fost mai întâi găsit vinovat pentru ca, după rejudecarea cauzei, să fie absolvit. S-a îngrijit de legarea unor cărți bisericești, și anume un Octoih de Râmnic și un Strastnic. V. Literat, *op. cit.*, p. 220. În 1787 a renunțat la unire depunând un jurământ de trecere la ortodoxie. Biserica din această parohie fusese atribuită ortodocșilor în iunie 1761.

⁸¹ Preotul Stănilă era foarte bătrân și orb. Astfel, s-a cerut ca până la consacrarea unui preot pentru acest sat să se instituie un paroh coajutor. Protopopul a dorit să-l consacre pe fiul acestuia care a ales însă Țara Românească: "Pentru feciorul popii Stănilă de la Viștea de Jos, ostenind noi pre la locuri cuvioase isprăvisem de-a dobândi slobozenie de la arme ca să să facă de M. Ta preot, dară tatăl lui, popa Stănilă, ca un schismatic sau fățarnic unit, precum și feciorul său, că l-au trimis în Țara Românească, de-au venit de acolo preoțit. Venind l-au trimis tisturile militarești la mai marele lor, prins. Pre unde umblând tatăl lui, numitul preot, cu minte, au venit aci la M. Ta să-i faci slobozenie să poată fi preot, fățarnicul ... Eu astăzi am trimis poruncă la Viștea de Jos să fie oprit și tată-său popa Stănilă de toată slujba preoțască până îi vei porunci Măriea Ta ce va fi pentru dâșii precum și așteaptă." Scrisoarea a fost trimisă episcopului înainte de vizitație, în mai 1767. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 12/1767.

⁸² Potrivit deciziei comisiei de partaj, biserica a rămas neuniților, uniții de aici urmând să frecventeze biserica din Voievodenii Mici. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 607. A fost preluată din nou de uniți după militarizarea satului: "... și după ce au luat toți boiarii în numitul sat arme tisturile au luat-le besearica la noi". AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 11/1767, f. 1^r.

⁸³ Depusese de curând profesiunea sfintei uniri la Blaj, dar nu i s-a permis să celebreze cele sacre. Cu toate acestea a administrat toate oficiile ca și cum ar fi fost preot activ. Purta, ca și celălalt preot, haine scurte ("sed valde breves vestes habent").

Districtus Superior Archid(iacono) Constantinii

Pagi	Sacerdotes	Dalteria testimonia	Ubi resident	Antimissia
Tohan	Maniu*	Clain	ibidem	Rednic
Buciumi ⁸⁵	Ilie ⁸⁴	Rednik	ibidem	
	David	Klain	ibidem	Patachi sine
	Iacob	Aaron V. (Buzău)	ibidem	ubiquus ?
Râuşor	David	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	nullum
	Georgie* ⁸⁶	Aaron	ibidem	----
Horez ⁸⁷	Nicodim (Nica)	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	Aaron
	Ion *	Iacob Aaron V.	ibidem	-----
	(Şandru)	(Bucureşti - Aaron)		
Sevestreni	Ionaş	Aaron V. ⁸⁸	ibidem	ex Valachia
Iaşi ⁸⁹	Ionaş	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	
	Matei	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	Klain
Vaida Recea ⁹⁰	Ion	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	
	Ieny	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	Aaron
Teleki Recea ⁹¹	Ion	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	(indescifrabil)
				est
Săsciori ⁹²	Vasilie	Aaron V. (Bucureşti)	ibidem	
	Şandru*	Aaron V.	ibidem	Pataki

⁸⁴ Ilie sau Elias Halmagy a fost unul din preoții pregătiți din dieceză, potrivit raportului din 1772. Enoriașii s-au plâns în timpul vizitației episcopului că, alături de celălalt preot, are o reputație îndoielnică. Celebra cele sacre duminicile și în zilele de sărbătoare, dar nu învăța poporul doctrina creștină din cărțile editate la Blaj.

⁸⁵ Cei doi preoți din sat aveau registre de botez și căsătorie, oficiau liturghia duminicile și zilele de sărbătoare, îi învățau pe credincioși doctrina creștină, purtau haine clericale și aveau bun renume. Unul din preoți se plânsese de abuzurile generalului comandant care i-a luat pământul părintesc de 15 gălețe și râd de 5 care de fân. De asemenea, i-a ocupat o zălogitură de fân de 200 florini “*cu care moșie altă nu făcea decât trăia cu îndestulare ca o gazdă de cinste*”. De când i s-a luat moșia se hrănea din “soarta” feciorului care e militar și i s-a dat loc de semănătură de 10 gălețe și 5 care de fân și un fărta “*despre care cu ace soarte foarte slab trăiește*”. Dacă i s-ar da moșia înapoi “*poate să trăiască ca o gazdă de cinste*” pentru că mai are 4 copii. În 1767, în sat exista o biserică nouă, din piatră, construită cu 5-6 ani în urmă de săteni pe când erau “schismatici”, cu cheltuiala unui călugăr Isaia care a și înzestrat-o “*cu cărți bune românești*”. După militarizarea satului biserica a fost atribuită uniților. În 1767 protopopul Constantin l-a chemat pe episcop la “târnosirea” bisericii. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767, f. 4^r.

⁸⁶ A venit în sat din altă parohie, astfel încât aici îndeplinea doar funcția de cantor. Posibil ca din această rațiune să nu fi fost înregistrat în conscripția din 1767. Preoții din parohie slujeau liturghia în zilele de sărbătoare, purtau haine lungi, dar nu aveau *Doctrina Christiana* editată la Blaj. Comunitatea, majoritar ortodoxă, s-a opus ca episcopul unit să intre în biserică și a refuzat să-i ofere ospitalitate.

⁸⁷ În protocolul vizitației parohia este înregistrată doar cu un preot, Nicodim, scutit de contribuție, deși comisia a stabilit că satul poate avea doi preoți exempti (“*a Commissione vero pro hoc Pago duo habentur exempti a Contributione*”). Celebra liturghia în zilele de sărbătoare și îi învăța pe credincioși doctrina creștină, deși fără prea mare succes, se îmbrăca în haine lungi și avea renume bun.

⁸⁸ Consacrat în Moldova. Oficia cele sacre în zilele de duminică, avea renume bun și purta haine clericale lungi.

⁸⁹ Ambii preoți celebrau liturghia duminicile și în zilele de sărbătoare, aveau registre cu numele celor căsătoriți și botezați, duceau o viață onestă (“*sunt honestae vitae*”) și purtau haine lungi. Preotul Ionașcu avea doi fii, din care unul servea în regimentele de graniță, și patru fete, care fuseseră molestate de șeful regimentului. Relatând episodul episcopului, protopopul Constantin sublinia abuzurile militarilor, desconsiderarea față de statutul preotului în comunitate. Ca atare, intervenția sa pe lângă colonelul regimentului rămăsese fără vreun efect: “*... din datoria direcției am trimis la domnul colonelul de la Recea o înștanție cu care am pohtit satisfacție că n-au fost slobod fetele preoțești a le purta fără cînste așa. Domnul colonel au dat pușintică rezoluție care nu atinge nimic la înștanție.*” AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767, f. 8^v.

⁹⁰ În 31 ianuarie 1769 preotul Matei găzduise în casa sa un sinod de protopopiat în care s-a discutat despre dreptul ortodocșilor de a-și ridica biserica în Voievodenii Mici. BA-FCN, Ms. lat. 280, f. 28.

⁹¹ În protocolul vizitației sunt amintiți trei preoți în Vaida Recea: Ion, Iancu și Pantelimon. Doar unul dintre preoți avea *Doctrina Christiana*. Preoții nu se înțelegeau prea bine între ei, cel mai bătrân bea, cel mai bun fiind popa Ion. Nu purtau haine lungi (“*non incedunt in longis vestibus*”). În 1767 preotul Iane era nemulțumit pentru că fiul său, care locuia împreună cu el, nu era scutit de sarcini publice așa cum s-ar fi cuvenit. Ca atare, prin vocea protopopului “*se roagă să aibă pace cum sînt și la alte religii fețele preoțești*”. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767, f. 8^v. Biserica de aici fusese atribuită în iunie 1761 de către comisia de partaj ortodocșilor. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 606.

⁹² În protocolul vizitației preotul paroh are numele Stoichița. Și biserica din această parohie fusese atribuită ortodocșilor în iunie 1761. Un preot Ion, consacrat în Țara Românească, fusese acceptat de Petru Pavel Aaron în 5 martie 1755. BA-FCN, Ms. lat. nr. 278, f. 3^r.

Doar preotul Vasilie locuia în sat, iar celălalt, Șandru, a fost trimis în altă parohie. De aceea nu este înregistrat în conscripția din 1767. Vasilie primise “blagoslovenia” lui Aaron în 8 iunie 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 8^r. Aveau registre

Netot	Ion ⁹³	Klain V. (București)	ibidem	Klain
Berivoiul mare ⁹⁴	Stan	Aaron V. (București)	ibidem	ex Carolina
Herseni ⁹⁵	Mihai ⁹⁶	Klain	ibidem	Aaron
	Ion	Aaron V. (București)	ibidem	-----
Sebeș ⁹⁷ Monachus			ibidem	Rutenia
	Iacob	Aaron Rutenia	Mărgineni	
	Tomas	Melentius	ibidem	
	Iacob	Klain		
	(Iacob)	(Brașov- Aaron)		
Berivoiul mic	Radu	Aaron V. (București)	ibidem	nullum
Mărgineni ⁹⁸	Mafta	Klain	ibidem	Clain
	Șandru	Klain M.	ibidem	
	Ona*	Aaron V.	ibidem	
	Miron	Aaron V.	ibidem	
Ohaba ⁹⁹	Nedelcu	Klain	ibidem	
	Ion Repede	Aaron V. (Varlaam)	ibidem	Rednic
Părău ¹⁰⁰	Șandru	Aaron V. (București)	ibidem	nullum
	Stanciu	Aaron V. (Moldova)	ibidem	

de căsătorii și botezuri, oficiau cele sacre în zilele de sărbătoare, catehizau poporul din cărțile tipărite la Blaj. Nu aveau haine clericale atât de lungi (*"Vestes illorum non adeo longum sunt"*).

⁹³ Protocolul vizitației menționează că este foarte bogat, *"ditissimus"*. Fiul său cel mai mare era plecat în Valahia cu oile și se părea că va rămâne acolo. Preotul avea un bun renume și o viață exemplară, deși era destul de neînvățat, celebra cele sacre în fiecare zi de sărbătoare (*"Est quidem Praesbyter bonae famae, et exemplaris, sed rudis valde, celebrat sacrum per Populo omnibus diebus festivis"*). Biserica de aici fusese atribuită în iunie 1761 ortodocșilor. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 606.

⁹⁴ Preotul Stan a fost acceptat de episcopul Aaron în 11 noiembrie 1755. BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 13^f. Ca și preoții din Berivoiul Mic, celebra cele sacre în fiecare zi de sărbătoare și învăța poporul doctrina creștină, însă sătenii au profitat puțin de pe urma acestei învățături fiind presați de multele munci la care erau obligați. Poartă haine clericale. (*"[...] celebrant sacrum omnibus diebus festivis et Dominicis applicant Populo Doctrinam Christianam docent in utroque Pagi. Populum homines autem exiguum proficiunt in Doctrina Christiana ob multos labores, incedunt Praesbyteri in clericali vestibus."*)

⁹⁵ Ambii preoți celebrau liturgia în zilele de sărbătoare, purtau haine clericale și aveau bun renume. Un document din 1758 îl amintește pe preotul boier Tămaș Roșca din Herseni, care primise canon *"cu îngenunchere înaintea C. beseareci"*. Considerând probabil prea umiltoare pedeapsa, cerea episcopului să o transforme în bani, fiind dispus să dea doi galbeni pentru biserica aflată în construcție. Episcopul decidea în rezoluție: *"Dee trei și așa i să va schimba canonul"*. AN-DJC, Fond Colecția de documente Blaj, nr. 253.

⁹⁶ A contribuit alături de săteni la achiziționarea unui Penticostar în 11 aprilie 1759.

⁹⁷ Conform datelor vizitației parohia avea doar doi preoți activi: Iacob, consacrat peste munți în Valahia și Tomas, consacrat la Oradea. Ambii au fost blagosloviți de Aaron. Doar unul din cei doi locuia în sat. Oficia cele sacre în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare, învăța poporul doctrina creștină astfel că puțin câte puțin sătenii au început să înțeleagă câte ceva din ea. Preoții aveau haine clericale, dar la lucru purtau haine obișnuite.

⁹⁸ Potrivit protocolului vizitației episcopale în sat rezidau cinci preoți, dintre care doar doi activau, Matei și Samu (Șandru), ambii boieri care locuiau pe propriile moșii. Matei Mărgineanul a îndeplinit și funcția de jurat al sinodului mic, calitate în care, în 17 decembrie 1757, a comunicat unor credincioși, la solicitarea vicarului Gherontie Cotore, termenul de judecată în fața consistoriului. În aceeași calitate a fost trimis în 1759 de vicarul general în Veneția de Jos pentru a ancheta o cauză în care fusese implicat protopopul Nicolae. AN-DJC, Fond Colecția de documente, nr. 239, 302. În 2 februarie 1774, într-o însemnare pe o Psaltire de Blaj, îl pomenea pe fiul său Adam. Se pare că era încă preot activ și în 1795. V. Literat, *op. cit.*, p. 58, 59. Șamu a îndeplinit funcția de notar al sinodului de protopopiat, calitate în care a atestat achiziționarea de către preoții și sătenii din Mărgineni, în 1765, a unei Evanghelii. Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 86, 87; N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, II, București, 1906, p. 132. A fost, de asemenea, și jurat al sinodului mic. AN-DJC, Fond cit., nr. 239. În 1788 era încă preot activ. V. Literat, *op. cit.*, p. 59. Ceilalți trei preoți, Miron, Ona și Temas, au fost consacrați pentru alte parohii. Toți cei cinci celebrau liturgia în zilele de sărbătoare, aveau un bun renume și învățau poporul doctrina creștină din cărțile tipărite la Blaj.

⁹⁹ Preoții erau scoși la lucru împreună cu credincioșii. Preotul Ion Nedelc a fost recunoscut ca unit după moartea lui Aaron, de vicarul general de atunci. Cei doi au venit din Transilvania împreună cu fiii lor, înscrisi în regimentele de graniță (*"hi Praesbyteri venerunt cum militibus ex Tran[silva]nia"*). Înaintea lor activaseră doi frați preoți. Celebrau ambii cele sacre în toate zilele de sărbătoare, aveau registre pentru căsătorii și botezuri și purtau haine clericale scurte. Referindu-se la situația lor materială și la poziția în sat, protopopul locului menționa într-un raport din 1767 trimis episcopului: *"Bucate cumpără și n-au nice pe ce să ia că de la poporeani nimic venit zice că n-au, la rânduiala bisericii zic că să mestecă domnul zicându-le și lor că nu poruncește vlădica și protopopul în satele domnii sale."* AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767. În octombrie 1770 protopopul Constantin cerea episcopului consacrarea diaconului Ion din Ohaba care urmasa cursuri de teologie la Blaj. Idem, nr. 24/1770.

¹⁰⁰ Până în anul 1767 cei doi preoți fuseseră scutiți de dijmă deopotrivă după pământurile bisericesti ca și după cele proprii. După aceea stăpânul locului i-a supus la dijmă. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767, f. 9^v-10^f.

Copăcel ¹⁰¹	Radu Ion Dumitru Șeulie* Dumitru Kraifelo*	Pataki V. (Râmnic) Melentius (Aaron) Clain Gerontius	ibidem ibidem ibidem pro Kraifelo ordinatus. Accepit mandatum ut se ordinatum ab Ep[iscop]o legi.	Pataki
Veneția de Jos	Maniu Penes ¹⁰² Ionașc Nicolae*	Klain Melentius (Aaron) Aaron	ibidem ibidem ibidem	Aaron
Comăna de Sus	Stan	Aaron V. (București)	ibidem	Aaron
Comăna de Jos	David Ianos* ¹⁰³ Ion	Klain Aaron V. (București)	ibidem ibidem	Aaron
Cuciulata	Ion* David	ex rectore Adamo S.J., V. Aaron V. (București)	ibidem in Inf. Comana	Atanasi e antiquo
Vad ¹⁰⁴	Iacob Szin	Klain V. Ignatius	ibidem ibidem	
Dejani ¹⁰⁵	Radu Vasilie *	Aaron V. (Neofit) hi non tenerunt suas Dalterias		
Ileni ¹⁰⁶	George* George Samuel	nulla Iacob Aaron	ibidem	Aaron

¹⁰¹ În protocolul vizitației se menționează că preotul Radu Grecul a primit permisiunea de a activa de la episcopul Clain și nu de la Patachi. Cei doi preoți pe nume Dumitru au venit din Transilvania însoțind milițiile de graniță. Unul dintre ei fusese preot în Șeulia. Celălalt fusese consacrat în Valahia și doar blagoslovit de vicarul general Gherontie Cotore. Toți celebrău liturgia în zilele de sărbătoare, învățau poporul doctrina creștină, aveau registre de căsătorii și botezuri, purtau veșminte clericale și aveau renume bun.

¹⁰² A îndeplinit funcția de jurat al sinodului de protopopiat. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767, f. 3^r. În această calitate întârea în 22 iulie 1759 zălogirea unui Minei de către preotul Man Clocoțan către protopopul Stan din Părau. V. Literat, *op. cit.*, p. 136.

¹⁰³ În 30 martie 1768 își însemnase numele pe o Cazanie a lui Varlaam din 1643. V. Literat, *op. cit.*, p. 133. În 1773 activa aici ca preot unit George Costea care semnase alături de frunțașii satului o declarație-mărturie referitoare la un tânăr considerat soldat fugar. AN-DJC, Fond cit., nr. 556.

¹⁰⁴ Protocolul vizitației menționează trei preoți “fungentes” (activi): Iacob, Sin Kocsis și Samuel Denecz, toți consacrați în Valahia și primiți cel dintâi de Clain, al doilea de Aaron (în tabel apare Ignatius), în timp ce al treilea a funcționat doar cu știrea protopopului. Ultimul era suspect de schismă și, pe lângă aceasta, avea o faimă foarte rușinoasă (“*et praeterea est famae turpistimae*”), rostind cuvinte scandaloase în fața poporului. Preotul Iacob fusese amendat de protopopul Constantin aflat în vizitație cu 2 florini pentru că nu a curățat bine calixul. Cu toate acestea protopopul Constantin considera că nu sunt tratați de militari potrivit statutului lor. Astfel, preotul Sin sau Sângel s-a plâns că unul din comandanții care trăiau în sat “*l-au băgat la areșt în trei rânduri, l-au făcut mincinos și cum că popa e cum e câinele, și i-au zis măgar și cînste mai slabă dă ca la un om mai slab*”. Se plânga de asemenea că nu e scutit de sarcini și plătește taxă pentru pământul ecleziastic. Preotul Iacob era nemulțumit pentru că regimentele de graniță i-au luat pământul zălogit, că având două fete “*l-au pus la bir să plătească pentru ele, pe toată luna câte patru crăițari*”. A fost acuzat de comandant împreună cu celălalt preot că ar fi furat un sfeșnic din altar, fapt pentru care au fost prinși și trimiși protopopului “*zicându-le în față că sânt hoji și alte vorbe slabe, destule că i-au adus la mine pe o vreme slabă, ploioasă, pe jos; m-am mirat de atâta necînste, că plânge săracii [...]*”. În ce-l privește pe Samuel, acesta era nemulțumit la rândul-i pentru că i s-a luat pământul de zălogitură și pentru că a fost amenințat de comandant “*că-i va rade barba și-i va da arme*”. AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 22/1767, f. 9.

¹⁰⁵ Toți cei trei preoți celebrău liturgia în zilele de sărbătoare și învățau poporul cu multă conștiinciozitate doctrina creștină, se îmbrăcau în haine lungi, erau preoți onești și de bun renume. În iunie 1761 comisia de partaj atribuisese biserica ortodocșilor. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 606.

¹⁰⁶ Parohia nu este înregistrată în conscripția din 1767. Conform protocolului vizitației canonice cei doi erau tată și fiu. Fiul, hirotonit în Valahia, a fost recunoscut ca unit doar de protopop, care i-a permis în consecință să activeze (“*sed solum ab Archi-Diacono est agnitus Unitus et facultatus ad functiones Ecclesiasticas cum Unitus*”). Dacă nu va fi confirmat ca paroh de către episcop va funcționa doar ca coajutor, deoarece oricum, potrivit comisiei, în parohie pot activa doi preoți exempti (“*cum ex Commissione duo exempti sunt conscripti Praesbyteri*”). Dacă tatăl avea renume bun, fiul era suspectat de oficialii militari ca neunit. În rest își îndeplineau obligațiile și îi învățau pe credincioși doctrina creștină din cărțile tipărite la Blaj.

În vizitația canonică episcopul a trecut și prin împrejurimile Brașovului, oprindu-se în parohiile *Țânțari*, în care exista doar biserică ortodoxă dependentă de suburbia Brașovului, și *Ștei*, unde nu s-a prezentat nimeni în ziua vizitației episcopului. În 15 ianuarie a vizitat și orașul *Făgăraș* (neînregistrat în tabel), în care funcționau ca parohi cei doi protopopi.

Potrivit conscripției din 1767 și protocolului vizitației episcopale din 1768, sub jurisdicția protopopului Constantin se mai afla parohia *Șinca*. Aceasta a fost vizitată de episcop în 28 decembrie 1768, protocolul înregistrând doi preoți parohi dintre care unul, Todor, hirotonit de Dositei și acceptat de Clain, locuia în sat. Parohia avea mare nevoie de un preot coajutor, pentru că una din cele două biserici rămăsese vacantă în urma morții parohului. Preotul activ celebra liturghia duminicile și în zilele de sărbătoare, purta haine lungi și avea un bun renume pe lângă enoriașii săi. Nu a avut diferențe cu oficialii. Simțindu-se nevoia încă a unui preot în parohie, în 1770 protopopul a solicitat numirea lui Vasilie, care frecventase teologia la Blaj. Solicitarea a fost îndeplinită.

Partea administrată de Vasile Barany cuprindea, alături de parohiile înregistrate în tabel, și altele, vizitate în 1768-1760 (menționate, de asemenea, și în conscripția din 1767):

Ucea de Jos – Deși episcopul a fost primit aici și a fost ascultat, când a difuzat doctrina sfintei uniiri, satul era în totalitate ortodox, nu avea nici biserică și nici preot unit. Activau în schimb 5 preoți neuniți, dintre care doar doi funcționau legitim, având permisiunea episcopului ortodox Dionisie. Ceilalți trei funcționau grație bunului plac al sătenilor. În 1767, potrivit conscripției, activa în parohie și un preot unit, Ionaș, consacrat de Petru Pavel Aaron.

Voievodenii Mari – Activau doi preoți uniți și doi slujitori bisericești. Locuia în sat însă doar un preot paroh, Șerban, consacrat în Valahia și acceptat de episcopul Aaron în 9 mai 175¹⁰⁷. Acesta celebra cele sacre pentru popor în zilele de sărbătoare, avea registre de căsătorii și botezuri și purta haine lungi. Biserica fusese atribuită neuniților în iunie 1761 de comisia de partaj. După înființarea regimentelor de graniță militari au făcut demersuri pe lângă Guvernul pentru recuperarea acesteia. Au reușit să o obțină, socotindu-i și pe militarii din Voievodenii Mici "*să fie toți uniți dintr-amândouă satele în biserica lor*".

Luța – Episcopul s-a aflat în vizitație acolo în 15 februarie. Satul nu avea paroh unit activ, în afara unui preot bigam și slăbit ("*sacerdos in hoc Pago nullus habeatur fungens unitus praeter quemdam bigamum, et hunc debile*"). În 1761 comisia de partaj atribuisese biserica uniților, dar în 1767 Tabla Făgărașului a restituit-o ortodocșilor¹⁰⁸.

Protocolul vizitației cuprinde informații și despre două parohii aflate sub jurisdicția protopopului Nicolae Tatu din Sad:

Racovița – Locuiau în sat trei preoți dintre care doar unul era activ, popa Radu, consacrat la Blaj de Atanasie Rednic, deși nu avea încă dalterie. Făcea parte dintre preoții instruiți din dieceză. Ceilalți doi sunt Stan și Todor, cel dintâi hirotonit în Valahia și acceptat de Aaron în 25 iunie 1755, al doilea, hirotonit în Moldova, nu avea dalterie de la vreun episcop unit. Oficia cele sacre în zilele de sărbătoare, purta haine lungi. Toți erau de bun renume, deși se spunea că unul dintre ei, popa Todor, era călăuză. Aveau registre de căsătorii și botezuri.

Veștem – Activau și locuiau în sat trei preoți parohi: Ștefan, Ionaș și Mihai, toți trei consacrați în Valahia, primul și al treilea fiind acceptați de Aaron, iar cel de-al doilea de Clain. Mihai a primit "bлагословения" în 2 aprilie 1755¹⁰⁹. Celebrau liturghia în toate zilele de sărbătoare, erau foarte onești ("*et sunt honestissimi Presbyteri*"), aveau registre de botez și căsătorii. Biserica nu avea nici un slujitor. În 1771 generalul companiei de acolo (de Rall) cerea episcopului să fie numit preot în Veștem Ion Lup¹¹⁰. Un preot Achim, consacrat în Țara Românească, a primit "bлагословения" din partea lui Petru Pavel Aaron în 3 octombrie 1755¹¹¹.

Orlat – parohie din eparhia Râșinari, aflată tot sub jurisdicția lui Nicolae Tatu din Sad, vizitată în 10 aprilie 1768. Activau aici trei preoți: Theban, consacrat în afara provinciei și acceptat de Aaron, Mihăilă, consacrat de Aaron, și Petru, consacrat de Clain. Potrivit listei cu preoții acceptați de Petru Pavel Aaron în intervalul 1754-1756, Petru, fiul preotului Mihăilă din Orlat, fusese consacrat la București, primind "bлагословения" în 3 ianuarie 1755¹¹².

GRETA-MONICA MIRON

¹⁰⁷ BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 7^v.

¹⁰⁸ N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 606; AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 11/1767, f. 1^r.

¹⁰⁹ BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 4^v.

¹¹⁰ AN-DJA, Fond Mitropolia unită, nr. 29/1771.

¹¹¹ BA-FCN, Ms. lat. 278, f. 12^r.

¹¹² BA-FCN, Ms. lat. nr. 278, f. 1^v; Ms. lat. 384, f. 28^v-29^r.